

Kivonat az élelmiszer-veszteségek keletkezésének okai, azok kezelése és megítélése a feldolgozóipari vállalatok körében nevű, AKI kiadványból

Az élelmiszer-pazarlás és veszteség társadalmi negatív hatása egyértelmű, a feleslegesen előállított élelmiszerek feleslegesen keletkezett többlet energia felhasználást és környezeti terhelést jelentenek. A témakör megoldásának lehetőségeit tovább bonyolítja, hogy egyelőre keveset tudunk az élelmiszer-veszteségek pontos keletkezési helyéről. Bár számos felmérés készült a témában, ezek nagy többsége a fogyasztókra fókuszál. Több szakirodalom szerint is a lakosság után a legnagyobb élelmiszer-hulladék termelő maga az élelmiszeripar, így a felmérés e szektor tanulmányozására irányul.

A kutatás alapját a szakirodalmon túl a primer kutatásból származó eredmények adták. 175 fős kérdőív válaszait SPSS program segítségével kiértékelve készült klaszterelemzés és leíró statisztika is. Mindezek kiegészítésre kerültek mélyinterjúkkal, hogy ne csak számok, hanem ok-okozati összefüggésekre is fény derüljön. Az eredmények egy workshop keretében kerültek bemutatásra és értékelésre magával az élelmiszeripar szereplőivel.

A szakirodalom részletes áttekintése során az élelmiszer-hulladékok mennyiségére vonatkozóan csak becslések álltak rendelkezésre, ráadásul az ezek során alkalmazott igen eltérő módszerek miatt a publikált eredményeket közvetlenül nem szabad összehasonlítani és értékelni. Ennek oka, hogy a megismert élelmiszer-hulladékról szóló felmérések elvégzésekor még nem alakult ki az élelmiszer-hulladék fogalmának egységes értelmezése, illetve felmérésének elfogadott módszertana. A másik ok, hogy az élelmiszerlánc mentén az élelmiszer-hulladékok dekoncentráltan keletkeznek, így teljes körű felmérésük magas költségekkel járna.

A számszerűsítési kísérletek különösen ellentmondásosak az élelmiszeripar tekintetében. Ugyanakkor több kutatás foglalkozott az élelmiszeriparban keletkező veszteségek hasznosítási lehetőségeivel, a veszteségek megelőzésének, csökkentésének módszereivel. Néhány nemzetközi felmérés alacsony elemszámmal bár, de megkísérelte feltárni a veszteségek keletkezésének okait, a cégek ezzel kapcsolatos attitűdjét, magatartását. A kutatások egységesek voltak abból a szempontból, hogy eredményeik szerint a feldolgozók elsősorban a gazdasági megfontolások, az erőforrások megtakarítása céljából foglalkoznak e problémával. A nemzetközi szerzők véleménye szerint elsősorban anyagi érdekeltséggel lehet inspirálni a vállalkozásokat az élelmiszer-veszteségek csökkentésére. Emellett elengedhetetlennek tartják a megfelelő információcserét és együttműködést az élelmiszer- lánc egyes szereplői között, valamint a fogyasztók felé irányuló hatékony kommunikációt.

Külön fejezetbe került megvitatásra a társadalmi felelősségvállalás (Corporate Social Responsibility, CSR) és az élelmiszer-veszteség lehetséges kapcsolata, mert a CSR jelenléte a cégek stratégiájában szintén nagy hatással lehet az élelmiszer-veszteségekkel kapcsolatos politikájukra. A releváns szakirodalom áttekintése során a CSR – társadalmi nyomás hiányában – eddig nemzetközi szinten sem koncentrált meghatározó területként az élelmiszer-hulladékok keletkezésére.

Megvizsgálásra került, hogy a magyarországi élelmiszer-feldolgozók a hulladékokkal kapcsolatban milyen jogi keretrendszerben működnek. Az derült ki, hogy míg a szabályozás különválasztja a hulladékokat és a melléktermékeket, addig a különböző kutatásokban használt módszerek a melléktermékek egy részét hulladékként tartották nyilván. Ez a módszertani különbség ellentmondásos eredményekhez vezethet a keletkező élelmiszer-hulladékok mérésére vonatkozólag, továbbá megnehezítheti a vállalkozások élelmiszer-hulladékok képződésével kapcsolatos lépéseit,

mivel a szabályozás alapján nem feltétlenül számítanak ezek a melléktermékek élelmiszer-hulladékoknak. Az említett ellentmondást oldotta fel a 2008/98/EK hulladék irányelv módosításának elfogadása 2018 májusában, ami már meghatározta az élelmiszer-hulladék fogalmát. Ez alapján élelmiszer-hulladék a 178/2002/EK rendelet 2. cikke szerint meghatározott összes olyan élelmiszer, amely hulladékká vált. Ehhez kapcsolódóan 2019 májusában megjelent a Bizottság felhatalmazáson alapuló határozatra vonatkozó javaslata, amely egységes módszertant ír elő a tagállamok számára az élelmiszer- hulladékok mérésére, és pontosan meghatározza, mely anyagáramokra/melléktermékekre nem kell kiterjedniük a tagállami élelmiszerhulladék-felméréseknek.

Primer felmérés eredményei szerint a válaszadó cégek 52 százaléka nyilvántartja az élelmiszer-hulladékok keletkezését, további 10 százalékuk állította, hogy egyéb, más célú adatbázisok alapján képes számszerűsíteni a veszteségeket. Ugyanakkor 8 százalékuk egyáltalán nem, 20 százalékuk pedig csak becsléssel tudná megállapítani a keletkező veszteségek mennyiségét.

A magyarországi élelmiszeripari cégek alapvetően nem ítélik súlyos problémának a veszteségek keletkezését, azt a technológiai folyamatokkal összefüggő természetes jelenségnek tartják. Ezt az is alátámasztja, hogy a válaszadók több mint 50 százalékánál az el nem kerülhető élelmiszer- hulladékok aránya eléri vagy meghaladja a 80 százalékot az összes veszteségen belül, valamint hogy az el nem kerülhető technológiai okokat ítélték a legjelentősebb tényezőnek a veszteségek keletkezése során. Ugyanakkor jellemző, hogy a nagyobb méretű cégek és egyes, olyan alágazatba tartozó vállalkozások, ahol koncentráltabban keletkeznek a hulladékok és/vagy azok megsemmisítési, kezelési költsége magas, súlyosabb problémaként értékelik a jelenséget. Szignifikáns kapcsolat áll fenn a nyilvántartás, kontrollring, vállalatirányítási rendszer megléte és a probléma súlyosságának megítélése között is, vagyis azok a feldolgozók, amelyek pontosan számszerűsítik, forintosítják a keletkező veszteségek mennyiségét és értékét, érzékenyebbek erre a problémára.

A veszteségek keletkezésének megelőzésére, mennyiségének csökkentésére a mintában szereplők 56 százaléka a technológiai korszerűsítést tartja a legalkalmasabb eszköznek, 35 százalék pedig a humán erőforrás fejlesztését jelölte meg. A nemzetközi szakirodalom által ajánlott jobb munkaszervezést és a partnerekkel való szorosabb együttműködést a válaszadóknak csak 25, illetve 22 százaléka említette megfontolandó módszerként.

A keletkező veszteségeket leggyakrabban takarmányozási célra hasznosítják az élelmiszeripari cégek, ezt a más élelmiszer gyártása követi. Negatív eredmény ugyanakkor, hogy a harmadik és negyedik helyen a hulladéklerakóba vagy más helyre történő elszállítás szerepel, tehát a biológiai melléktermékek nagy része semmilyen módon nem hasznosul. A komposztálás, adományozás, bioenergetikai felhasználás a középmezőnyben végzett, míg egyéb bioalapú anyag előállítására csak elvétve használják a mellékterméket.

A veszteségek keletkezésének megelőzését és jobb hasznosítását számos tényező nehezíti a válaszadók szerint. A leggyakrabban említett ok a túl szigorú szabályozás volt az adományozás és a takarmányozás területén. Ugyanakkor az akadályozó tényezőkre irányuló kérdés során a válaszadók negyede azt a választ jelölte be, hogy még egyáltalán nem gondolkodott e problémán és hasonlóan sokan említették, hogy a rendelkezésre álló technológiák beruházási és működtetési költsége magasabb, mint a hulladék megsemmisítésére fordított kiadás, vagyis nem éri meg ezzel foglalkozni.

Az élelmiszer-veszteségekkel kapcsolatos kihívások hatékonyabb kezelését az sem segíti elő, hogy a válaszadók 82 százaléka még nem érzékelt kívülről jövő elvárást ezzel kapcsolatban. Azok, akik igen, leginkább a hatóságok és általában a társadalom felől érkező elvárást tapasztaltak, a cégek magatartását leginkább befolyásolni képes vevők és fogyasztók részéről csak nagyon kevesen. A válaszadók belső motivációi – hasonlóan a nemzetközi eredményekhez – leginkább anyagi

természetűek: elsősorban költségcsökkentési, hatékonyabb erőforrás-felhasználási okokból foglalkoznak a problémával. Ugyanakkor viszonylag sok jelölést kapott a környezetvédelem, mint cél, bár kérdés, hogy ez az előírásoknak való megfelelést vagy valódi belső készletet jelent. Az előbbi feltételezést erősíti, hogy az etikai megfontolások és a jobb vállalati imázs kialakítása a rangsorban hátul végzett.

A mintában szereplő cégek leginkább a technológiai fejlesztés támogatásában (N=119), valamint a jogszabályi előírások ésszerűsítésében, átgondolásában (N=113) várnak segítséget a döntéshozóktól. Sokan említették emellett, hogy megfelelő szaktanácsadás, képzés, bizonyos adókedvezmények és a fogyasztók széles körű felvilágosítása is hasznára válna az ügynek. Meglepő módon – saját érdekeiknek némileg ellentmondva – a válaszadók több mint fele a kötelező előírásokat is hatékony eszköznek vélte a cél érdekében.

Az elvégzett klaszteranalízis alapján a mintánkban szereplő cégeket két jól elkülöníthető csoportba lehetett besorolni, amelyeknek a „tudatos nagyok” és az „öszönös kicsik” fantázianeveket kapták. A szervezettebb, több információval rendelkező, innovatívabb és általában nagyobb méretű vállalatok szignifikánsan súlyosabb problémaként érzékelték a veszteségek keletkezését és pontosabban nyilvántartották azok mértékét, mint a másik csoportba tartozók, amelynek ötöde azt nyilatkozta, hogy még tapasztalat alapján sem tudja megbecsülni a keletkezett veszteségek mennyiségét. A „tudatos nagyokra” jellemző volt az is, hogy belső motivációban a költségcsökkentés és az erőforrások jobb allokációja lényegesen fontosabb szerepet kapott, mint a másik csoportnál, miközben az „öszönös kicsik” közel harmada úgy nyilatkozott, hogy még nem is gondolkozott azon, hogyan lehetne hatékonyabban kezelni az élelmiszer-veszteségeket.

Workshop során a jelen lévő szakértők konszenzusra jutottak abban, hogy az élelmiszer-feldolgozók számos akadályozó tényezővel szembesülnek, amennyiben jó hasznosítási lehetőséget keresnének keletkező élelmiszer-hulladékaiknak: ezek többsége szabályozási kérdés, de emellett jelentős kihívást jelent az is, hogy a melléktermékeknek nem alakult ki valós piaca, nincs megfelelő láncszerű együttműködés az érdekeltek között és jelenleg nincs elég ösztönző erő a veszteségek csökkentésére. Az élelmiszer-hulladékok csökkentésében, illetve jobb hasznosításában ennek megfelelően csak akkor lehetne áttörést elérni, ha az élelmiszer-veszteségekkel kapcsolatos szabályozásban alapvető szemléletváltás történne: olyan ösztönzőkre lenne szükség, hogy a cégeknek megérje a veszteségek elkerülése, a termelői hulladékok minél jobb hasznosítása.